

JACEK MROWCZYK

Po(d)stawy projektowe

O tym, że zakres pracy i obowiązki projektanta ciągle się zmieniają, pisze się już od dawna. Warto wspomnieć choćby ważną książkę Stevena McCarthy'ego *The Designer as...* (*Projektant jako...*) z roku 2013. W tekstach tych dużą wagę przywiązuje się do społecznego aspektu projektowania. William Drenttel we wstępie do książki *Designing for Social Change* (*Projektowanie dla zmiany społecznej*) autorstwa Andrew Shea napisał: „Projektowanie społeczne [...] oznacza zarazem postawę i stosunek do życia. W związku z tym może

pomóc określić, jak chcemy żyć w przyszłości”¹. Postawy projektowe były też tematem 5. Międzynarodowej Konferencji Projektowej AGRAFA 2017, organizowanej przez katowicką Akademię Sztuk Pięknych, w której trakcie dyskutowano, jak powinna wyglądać profesja projektanta. O to, jak rozumieją zmiany zachodzące w zawodzie projektanta i czym dla nich jest postawa projektowa, zapytałem w jednej z inspirowanych tematyką konferencji rozmów Tomka Bierkowskiego, który sam siebie nazywa projektantem badaczem, oraz Marcela Benčíka, specjalizującego się w grafice edytorskiej oraz kompleksowym projektowaniu wystawienniczym².

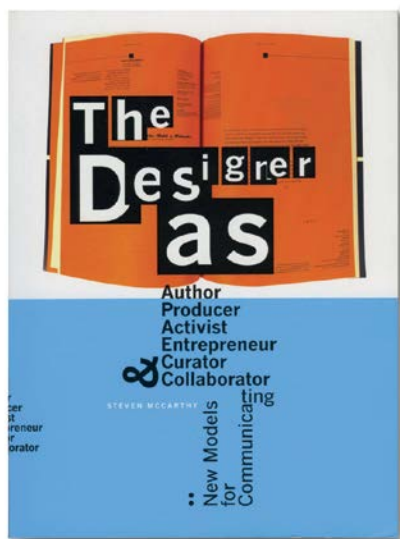
W opinii Tomka Bierkowskiego postawa projektowa wiąże się z wyznawanymi wartościami. Postawa przejawia się w tym, co wychodzi poza samo oczekiwanie klienta, a nawet odbiorcy. Ważna dla niego jest odpowiedzialność, bez której nie można być dobrym dizajnerem. „To, jak projekt wpłynie na społeczeństwo, jest miarą profesjonalizmu” – mówi. „Zadaniem projektanta jest poprawa jakości życia. Ważna jest kontrola i nadzór nad całym życiem produktu, od wyboru materiałów, przez produkcję i transport, do utylizacji”. Przychodzi tu na myśl cytat z książki *Just Design*, w którym brytyjska projektantka i pisarka Kate Andrews wspomina: „Pewien znajomy projektant zapytał mnie kiedyś, z czego chcę się utrzymać. Bez wahania

odpowiedziałam: »Chciałabym coś czynić lepszym«. Ponieważ kluczowe problemy społeczne są coraz bardziej związane z zawodem projektanta, a pojęcie tego, co »dobre«, wiąże się z grupą nowych standardów, wyzwanie to budzi zainteresowanie rosnącej liczby współczesnych projektantów”³.

Z kolei dla słowackiego dizajnera Marcela Benčíka sprawy nie wyglądają tak jednoznacznie. Projektant musi często podejmować wiele trudnych decyzji, licząc się z ich konsekwencjami. Często może spotkać się z nieoczekiwaną interpretacją, czy wręcz zniekształceniem przekazu. Według Benčíka postawy powiązane są z rolą, w którą wciela się projektant. Może on przecież być kuratorem, producentem, autorem itd. „Ważnym pytaniem jest, na ile dizajner może, lub nawet powinien, mieć wpływ na treść powstającego dzieła” – mówi. Benčík, podobnie jak Bierkowski, świadomy jest skutków projektowania. „Już na samym początku w trakcie wstępnych rozmów o projekcie wystawy z muzeum lub galerią zastanawiamy się, co będzie potem. Co stanie się ze wszystkimi elementami stworzonymi na wystawę po jej zakończeniu. Ważne jest, by obiekty wystawiennicze, opakowania czy postumenty, mogły być ponownie wykorzystane”.

„W procesie edukacji wciąż za mało się mówi o kompetencjach miękkich, budowaniu postaw czy etyce” – podkreśla Bierkowski. „Nie można jednak kształtować postaw, należy jedynie studentom mówić o wartościach”. Według Benčíka pedagog powinien pomagać studentowi w odnajdowaniu właściwych postaw projektowych. Nie może mu jednak oczywiście narzucać swojego zdania.

Zapytałem obu projektantów, co wpłynęło na kształtowanie się ich postaw. Dla Bierkowskiego ważne były lektury tekstów Andrzeja Pawłowskiego i Victora Papanka. „Na początku bardzo wiele wartościowych informacji znajdowałem w tekstach ludzi, którzy nie byli projektantami, takich jak chociażby Tadeusz Kotarbiński, czy u krytyków, szczególnie zajmujących się produktem. W przypadku komunikacji wizualnej niewiele osób o tym pisało. Później odkryłem teksty zagranicznych projektantów grafików, w tym Jorge Frascary. W każdym swoim tekście dotyka on problemu odpowiedzialności czy właśnie postawy projektowej”. Dla Marcela Benčíka ważną rolę w kształtowaniu się jego postaw projektowych odegrali pedagodzy⁴.

Martin Venezky's Appetite Engineers, okładka książki Stevena McCarthy'ego *The Designer as...* (*Projektant jako...*), 2013

1 W. Drenttel, *Foreword*, [w:] A. Shea, *Designing for Social Change: Strategies for Community-Based Graphic Design*, Princeton Architectural Press, New York 2012, s. 7.

2 Wszystkie wypowiedzi Tomka Bierkowskiego i Marcela Benčíka pochodzą ze wspomnianej rozmowy w czerwcu 2018 roku.

3 K. Andrews, *Matter*, [w:] Ch. Simmons, *Just Design: Socially Conscious Design for Critical Causes*, HOW Books, 2011, s. 63.

4 Marcel Benčík studiował w Akademii Sztuk Pięknych i Projektowania w Bratysławie (VŠVU) pod kierunkiem Emila Drličiaka oraz Pavla Chomy.

„Dali mi pewność siebie oraz nauczyli pokory. Te dwa elementy były dla mnie bardzo ważne”.

Na mnie – autora niniejszego tekstu – poza tekstami Andrzeja Pawłowskiego ogromny wpływ wywarła postać profesora Ryszarda Otręby. Wprowadził nas na studia w świat, w którym projektowanie, w przeciwieństwie do sztuki, podlega racjonalnym metodom oceny. Pisząc o różnicy pomiędzy sztuką a projektowaniem, warto przy okazji przypomnieć cytowaną przeze mnie często wypowiedź Diany Berno: „Tworzenie dla samego bycia kreatywnym jest w porządku. Tu jednak chodzi o to, by kreatywność służyła misji”⁵. Postawa profesora Otręby była dla mnie inspirująca i miała wpływ na moją późniejszą decyzję, by zająć się równoległe z projektowaniem krytyką i historią dizajnu, a w konsekwencji przez długie lata współtworzyć kwartalnik „2+3D”. Ważną rolę w kształtowaniu się mojej postawy projektowej odegrali również Krzysztof Lenk, który wprowadził mnie w świat grafiki edytorskiej, a przede wszystkim projektowania informacji, oraz Ellen Lupton ze swoim krytycznym podejściem do dizajnu. Lupton miałem okazję poznać w trakcie mo-

Ronny Edry z córką Elią, pierwszy plakat, który rozpoczął kampanię *Israel-Loves-Iran (Izrael kocha Iran)*, 13 marca 2012

jego stypendium Fulbrighta w Nowym Jorku w latach 2001–2002, kiedy była moim opiekunem naukowym.

„Inspirują mnie działania kanadyjskiego projektanta Bruce’a Mau – mówi Benčík. Przykładem może tu być współzałożony przez niego w 2003 roku Institute

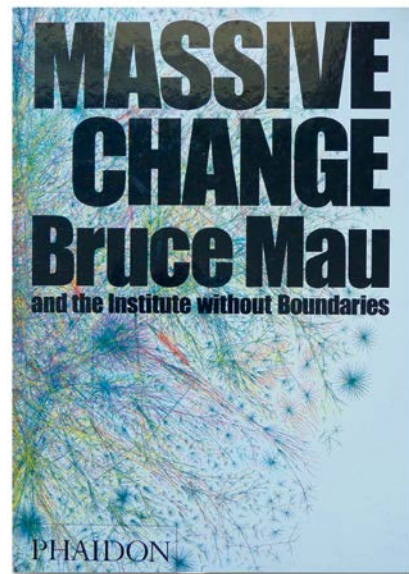
Without Boundaries, stworzony przy School of Design w George Brown College w Toronto, którego celem są badania projektowe nad innowacją społeczną, ekologiczną i ekonomiczną. Mau we współpracy z instytutem stworzył również wystawę oraz wydał książkę *Massive Change*, ukazującą, jak projektowanie może być elementem procesu rozwiązywania problemów”.

Wszyscy zgodziliśmy się, że jednym z najważniejszych projektów doskonale pokazujących, jak postawa dizajnera wpływa na ostateczne rozwiązanie, jest kampania społeczna Ronny’ego Edry’ego zapoczątkowana jednym wpisem na Facebooku. Izraelski projektant w 2012 roku w sprzeciwie wobec eskalacji konfliktu z Iranem zamieścił na portalu społecznościowym swoją fotografię z córką z napisem: „Irańczycy, nie zbombardujemy waszego kraju. Kochamy Was”.

Prosty w formie plakat pozwałała na powielanie. Wszyscy po obu stronach konfliktu mogli użyć swojej własnej fotografii, deklarując pacyfistyczne intencje. Kampania stała się manifestacją miłości zwykłych ludzi. Na początku ludzie przysyłały zdjęcia do Edry’ego, by stworzył z nich plakat. „[...] dostałem zdjęcie młodych Irańczyków, którzy wyglądają, jakby się świetnie bawili. Takie – zwykle kolorowe i wesołe – zdjęcie grupki przyjaciół. I myślę sobie: To mają być wrogowie? Ludzie, z którymi mam walczyć? To śmieszne”⁶.

W Polsce ważnym społecznie projektem, który świadczy o zaangażowanej postawie autora, jest symbol protestu społecznego w obronie praworządności – wszystkim dobrze znany plakat Luki Rayskiego *KONSTYTUCJA*. Plakat powstał w ramach projektu *Demokracji Ilustrowanej*⁷. Praca ta rozpowszechniona została poprzez media społecznościowe. Była również wielokrotnie reprodukowana w niezależnej prasie, w postaci butonów czy nadruków na koszulki.

W katowickiej ASP, gdzie uczę wraz z Tomkiem Bierkowskim, a Marcel Benčík bywa częstym gościem, poruszamy sporo tematów, w których studenci określają swoją postawę projektową. Są to często działania społeczne, tak jak w przypadku pracy magisterskiej Kingi Gazdy z roku 2016. Zajęła się ona dyskryminacją wśród uczniów szkoły podstawowej. Celem było przedstawienie skali tego zjawiska. „Projekt jest formą przestrzennej ankiety – parawanu, którego wewnętrzna strona wypełniana jest przez

Okładka książki Bruce’a Mau *Massive Change (Ogromna zmiana)*, 2004

⁶ Ronny Edry w wywiadzie Michała Korty *Poster Fighters. Rozmowy z izraelskimi grafikami*, „2+3D”, nr 48, s. 43.

⁷ Pomysłodawcami projektu byli Marianna Grzywaczewska i Edgar Bąk.

⁵ D. Berno, [w:] Ch. Simmons, *Just Design*, dz. cyt., s. 186.

Kinga Gazda, *Edukacja antydyskryminacyjna – projekt społeczny dla szkół*. Praca magisterska obroniona na Wydziale Projektowym ASP w Katowicach, 2016. Promotor prof. Tomasz Bierkowski

Maria Prochaczek, *Miasto przystąpię – projekt kampanii i wystawy dotyczącej uchwały reklamowej w Mikołowie*. Praca magisterska obroniona na Wydziale Projektowym ASP w Katowicach, 2018. Promotor dr hab. Jacek Mrowczyk

dzieci używające naklejek, wrzucające żetony i wpisujące odpowiedzi. Zewnętrzną stronę wypełniają wyniki raportu NIK i komentarze autorki⁸. Projekt został przeprowadzony pilotażowo. Inną postawę projektową zaprezentowała w swojej pracy dyplomowej Maria Prochaczek. Problemem, który ją zainteresował, była obecność reklamy w przestrzeni publicznej. W swoim dyplomie przedstawiła w przystępny sposób planowaną w Mikołowie zmianę wynikającą z uchwały krajoobrazowej. Zapisy uchwały pokazane zostały w formie infografik. Całość zaprezentowano w postaci wystawy na Rynku w Mikołowie w 2018 roku. Praca powstała we współpracy merytorycznej z urzędem miasta oraz Mikołowskim Towarzystwem Historycznym.

Czy projektowanie to tylko umiejętność rzemieślnicza, która umożliwi sprawne rozwiązania zadania zleconego przez klienta? Na ile projektant powinien brać w swoje ręce również pracę z treścią? Czy postawa projektowa wpływać powinna na sposób pracy i przyjętą metodę badawczą i projektową? Steven McCarthy we wspomnianej na początku książce napisał: „Pomimo braku klienta w tradycyjnym sensie płatnej prowinizji projektowanie prospołeczne rozwiązuje często konkretny problem i kierowane jest do konkretnej grupy docelowej⁹. Zawód projektanta wciąż jest na nowo definiowany, i to nie tylko ze względu na możliwości, jakie niosą za sobą zmiany technologiczne, ale przede wszystkim ze względu na wymagania stawiane projektantom przez społeczeństwo. Oby tylko wszystkie rozwiązania projektowe spełniały swoje zadania i pomagały w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Zawsze bowiem istnieje ryzyko, że dobry w założeniu projekt wymknie się spod kontroli i pomoże w powstaniu dystopijnego społeczeństwa rodem z brytyjskiego serialu *Czarne lustro*.”

Słowa kluczowe: projektowanie, projektowanie graficzne, postawy projektowe, projektowanie prospołeczne, odpowiedzialność projektanta

JACEK MROWCZYK

Design Attitudes

Summary

The paper discusses the problem of changes in the job of a graphic designer, with a special focus on developing design attitudes. The latter are connected with the constantly redefined tasks set before designers. Mrowczyk's interlocutors – Tomek Bierkowski from the Academy of Fine Arts in Katowice, and Marcel Benčík from Academy of Fine Arts and Design in Bratislava, are trying to establish e.g. what has shaped their design attitudes, how education influences successive generations and what may be the role of designers in

building civil society. The article includes references to among others Victor Papanek, Jorge Frascara and Bruce Mau. The article is illustrated with the works of both experienced designers and Polish and foreign students.

Luka Rayski, plakat *Konstytucja*, wydrukowany w wydaniu specjalnym „Gazety Wyborczej”, 24 lipca 2017

Key words: design, graphic design, design attitudes, social design, designer responsibility

Bibliografia

- Andrews K., *Matter*, [w:] Ch. Simmons, *Just Design: Socially Conscious Design for Critical Causes*, HOW Books, 2011, s. 63.
- Drenttel W., *Foreword*, [w:] Shea A., *Designing for Social Change: Strategies for Community-Based Graphic Design*, Princeton Architectural Press, New York 2012, s. 7.
- Korta M., *Poster Fighters. Rozmowy z izraelskimi grafikami*, „2+3D”, nr 48, s. 43.
- McCarthy S., *The Designer As...: Author, Producer, Activist, Entrepreneur, Curator, and Collaborator: New Models for Communicating*, Bis Publishers, Amsterdam 2013.

⁸ „2+3D”, nr 61, s. 96.

⁹ S. McCarthy, *The Designer as...*, Bis Publishers, Amsterdam 2013, s. 196.